

Европейски
съд
по правата
на човека

ЕСПЧ В 50 ВЪПРОСА

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

ЕСПЧ
в 50 въпроса

Европейска конвенция за правата на човека

1 Кога е приета Конвенцията?

Конвенцията за защита правата на човека и основните свободи, по-известна като „Европейска конвенция за правата на човека“, е открита за подписване в Рим на 4 ноември 1950 г.; влязла е в сила на 3 септември 1953 г.

Конвенцията включва някои от правата, предвидени във Всеобщата декларация за правата на човека и създава международен съдебен орган, който е компетентен да се произнеса срещу държавите, които не спазват своите задължения.

2 Какво означава протокол към Конвенцията?

Протокол към Конвенцията е текст, който добавя едно или повече права към оригиналния текст на Конвенцията или изменя някои от нейните разпоредби.

Протоколите, които добавят права към Конвенцията, са обвързващи само за тези държави, които са ги подписали и ратифицирали; държава, която само е подписала протокола, но не го е ратифицирала, не е обвързана от неговите разпоредби.

Към днешна дата са приети 14 допълнителни протокола.

3 Кои права са защитени от Конвенцията?

Държавите, които са ратифицирали Конвенцията, известни също като „държави-страни по Конвенцията“, са поели задължението да осигурят и

гарантират не само на гражданите си, а и на всяко лице под тяхна юрисдикция основните граждански и политически права, определени в Конвенцията.

Правата и свободите, гарантирани от Конвенцията, включват право на живот, право на справедлив съдебен процес, право на зачитане на личния и семейния живот, свобода на изразяването на мнение, свобода на мисълта, съвестта и религията и защита на собствеността. Конвенцията забранява по-специално изтезанията и нечовешкото или унижително отношение или наказание, принудителния труд, произволното и незаконосъобразно лишаване от свобода и дискриминацията при упражняването на правата и свободите, гарантирани от Конвенцията.

4 Конвенцията развива ли се?

Да. Конвенцията се развива по-специално чрез тълкуване на разпоредбите ѝ от страна на Европейския съд по правата на човека. Чрез своята съдебна практика Съдът придава на Конвенцията качеството на жив инструмент; по този начин Съдът разширява правата, предвидени в Конвенцията и ги прилага към ситуации, които не е можело да се предвидят при приемането на Конвенцията.

Конвенцията се развива също така посредством добавянето на нови права чрез приемането на протоколи: например приемането на Протокол №13 през юли 2003 г. относно премахването на смъртното наказание при всички обстоятелства или приемането на Протокол №12 през април 2005 г. за забрана на дискриминацията.

Този документ е изготвен от Отдела за връзки с обществеността на Съда и не е обвързващ за Съда. Той има за цел да предостави основна обща информация за начина, по който функционира Съдът.

По-подробна информация може да намерите в документите, издадени от Секретарита, които са достъпни на сайта на Съда www.echr.coe.int.

5 **Задължени ли са националните съдилища да прилагат Конвенцията?**

Конвенцията е приложима на национално равнище. Тя е включена в законодателството на държавите-страни по Конвенцията, които са се ангажирали да защитават правата, предвидени в нея. Следователно националните съдилища трябва да прилагат Конвенцията. В противен случай, при наличие на жалба от някое физическо лице за неспазване на неговите права, Европейският съд по правата на човека ще отсъди срещу държавата.

Европейският съд по правата на човека (ЕСПЧ)

6 **Какъв е съставът на Съда?**

Броят на съдиите в Съда е същият като на държавите-страни по Конвенцията (47 към момента).

7 **Как се избират съдиите в Съда?**

Съдиите се избират от Парламентарната асамблея на Съвета на Европа от списък от трима кандидати, предложени от всяка държава. Те биват избирани за мандат от девет години и не могат да бъдат преизбирани.

8 **Съдиите наистина ли са независими?**

Въпреки че съдиите се избират по отношение на дадена държава, те гледат делата в лично качество, а не

като представители на тази държава. Те са напълно независими и не могат да осъществяват никаква дейност, която е несъвместима със задължението им за независимост и безпристрастност.

9 **Съдиите участват ли при гледането на дела, засягащи собствената им държава?**

„Националният съдия“ не може да гледа делата в едноличен състав. В изключителни случаи може да бъде поканен да бъде част от състава на комитет. Съставът на Съда обаче винаги включва „национален съдия“, когато делата се гледат от камара от седем съдии или голяма камара от седемнадесет съдии.

10 **Какво е Секретариат на Съда и как функционира той?**

Секретариатът е орган, състоящ се от служители, който оказва правно и административно съдействие на Съда при осъществяването на съдебната му работа. Той се състои от юристи, административен и технически персонал и преводачи.

11 **Какъв е бюджетът на Съда?**

Разходите на Съда се поемат от Съвета на Европа, чийто бюджет се финансира от вноски на държавите-членки, определени въз основа на броя на населението и БВП.

Бюджетът на Съда покрива заплатите на съдиите и служителите и различни други разходи (компютърни системи, служебни пътувания, писмени и устни преводи, публикации, представителни разходи, правна помощ, мисии за установяване на факти и др.).

12 **Може ли съставът на Съда да е различен при различните дела?**

Да, делата се гледат от един от четирите основни състава.

Явно недопустимите жалби се разглеждат от едноличен състав на Съда. Комитет от трима съдии може да се произнесе с единодушно решение по допустимостта и по същество на жалби, по които вече има трайно установена практика на Съда. Жалбата може също така да бъде разпределена на камара от седем съдии, която се произнася с мнозинство от гласовете, по допустимостта и по същество на делото.

По изключение, голямата камара в състав от 17 съдии разглежда дела, отнесени към нея – или при десезиране на някоя камара, или по приета молба за отнасяне на делото от Голямата камара.

13 **Каква е разликата между камара и отделение?**

Отделението е административна структура, а камарата е съдебен състав на Съда в рамките на дадено отделение.

Съдът има пет отделения, в които се формират камарите. Всяко отделение има председател, заместник-председател и определен брой съдии.

14 **Как се формират камарите и голямата камара?**

Камарата се състои от председателя на отделението, към което е отнесено делото, „националният съдия“ (съдията, избран по отношение на държавата, срещу която е подадена жалбата) и петима други съдии, определени

от председателя на отделението на ротационен принцип.

Голямата камара се състои от председателя на съда, заместник-председателите, председателите на отделения и националният съдия, заедно с други съдии, избрани чрез теглене на жребий. Когато разглежда дело, отнесено към голямата камара, същата не може да включва съдия, който преди това е бил част от състава на камарата, която първа е разгледала делото.

15 **Кога делата се разглеждат от голямата камара?**

Производство пред голямата камара може да се образува по два начина: отнасяне и десезиране.

След постановяване на решението на камарата страните могат да поискат отнасяне на делото до голямата камара, като такива молби се уважават в изключителни случаи. Състав от съдии от голямата камара решава дали делото да бъде отнесено в голямата камара за ново разглеждане.

Дела могат да бъдат разгледани от голямата камара и при десезиране на една от камарите, но това също се случва в изключителни случаи. Камарата, на която е разпределено делото, може да се десезира в полза на голямата камара ако делото повдига сериозен въпрос, свързан с тълкуването на Конвенцията, или когато има риск от противоречие с предходно решение на Съда.

16 **Може ли съдия да откаже да разглежда дадено дело?**

Да. Съдиите на практика са задължени да се въздържат от вземане на участие в разглеждането на дело, когато преди

това са действали по това дело в друго качество. Това се нарича отвод. Те биват заменяни в производството от друг съдия, а ако направилят отвод е националният съдия, тогава се назначава специално привлечен за дадения случай (*ad hoc*) съдия.

17 Какво означава съдия *ad hoc*?

Съдия *ad hoc* се определя от съответното правителство, когато националният съдия не заседава по делото поради неспособност, отвод или освобождаване.

18 Какъв е обхватът на компетентността на Съда?

Съдът не може да образува дела по собствена инициатива. Той е компетентен да разглежда твърдения за нарушения на Конвенцията за защита правата на човека и основните свободи след внасяне на индивидуални или междудържавни жалби.

Производство пред Съда

19 Кой може да заведе дело пред Съда?

Конвенцията прави разлика между два вида жалби: индивидуални жалби, подадени от физическо лице, група от физически лица, юридическо лице или неправителствена организация, които се оплакват от нарушение на техните права, и междудържавни жалби, подадени от една държава срещу друга.

От създаването на Съда до сега почти всички жалби са подадени от физически

лица, които завеждат своите дела директно в Съда с твърдения за едно или повече нарушения на Конвенцията.

20 Срещу кого се завеждат делата?

Дела могат да бъдат заведени само срещу една или повече държави, които са ратифицирали Конвенцията. Всички жалби срещу други държави или срещу физически лица например ще бъдат обявявани за недопустими.

21 Как се завеждат делата пред Съда?

Делата могат да бъдат заведени директно от физически лица, като съдействието на адвокат не е необходимо в началото на производството. Достатъчно е да се изпрати до Съда надлежно попълнен формуляр с изискуемите документи. Завеждането на жалбата в Съда обаче не е гаранция, че същата ще е допустима или успешна по същество.

Системата на Конвенцията предвижда „лесен“ достъп до Съда, който дава възможност на всяко лице да заведе дело, дори ако той или тя живее в отдалечен район на държава-членка или няма парични средства. С оглед на това няма такси за производството пред Съда.

22 Каква е разликата между индивидуална жалба и междудържавна жалба?

Повечето жалби пред Съда са индивидуални жалби, подадени от частни лица. Държава може също да подаде жалба срещу друга държава-страна по Конвенцията; това се нарича междудържавна жалба.

23 Необходимо ли е да бъдеш представляван от адвокат в производството пред Съда?

Процесуалното представителство от адвокат не е задължително в началото на производството; всеки може директно да заведе дело в Съда. Съдействието на адвокат обаче става необходимо след като Съдът уведоми ответното правителство за жалбата и поиска становище. Ако е необходимо, от този етап на производството на жалбоподателя може да бъде предоставена правна помощ.

24 Кой има право да се явява и да представя правни становища пред Съда?

Няма списък на одобрени адвокати, които могат да представят устни и писмени становища пред Съда. Жалбоподателят може да бъде представляван от всеки правоспособен адвокат от една от държавите-страна по Конвенцията, или от лице, одобрено от председателя на камарата.

25 Какви са различните фази на производството пред Съда?

Има два основни етапа при разглеждането на делата, заведени пред Съда: етап по допустимостта и етап по същество (т.е. разглеждане на оплакванията). Разглеждането на жалбата също преминава през различни фази.

Едноличният състав на Съда обявява една жалба за недопустима, когато недопустимостта е ясна от самото начало; неговите решения не могат да бъдат обжалвани.

Комитетът се произнася с окончателно решение по дела, по които има трайно установена практика на Съда.

Камарата уведомява ответното правителство за жалбата. Двете страни изпращат писмени становища. Съдът после решава дали е подходящо да провежда открито съдебно заседание по делото, но това е изключение предвид броя разглеждани жалби. Камарата постановява решение, което става окончателно едва след изтичане на тримесечен срок, в който жалбоподателят или правителството могат да поискат отнасяне на делото в голямата камера за ново разглеждане. Ако молбата за отнасяне бъде приета от състав на голямата камера, делото ще бъде преразгледано и, ако е необходимо, ще бъде проведено открито съдебно заседание. Решението на голямата камера е окончателно.

26 Какви са условията за допустимост?

Жалбите трябва да отговарят на определени изисквания, за да бъдат обявени за допустими от Съда; в противен случай оплакванията дори няма да бъдат разгледани. Делата могат да бъдат отнесени пред Съда след като са изчерпани вътрешноправните средства за защита; с други думи, лицата, които се оплакват от нарушаване на техните права трябва първо да отнесат делото за разглеждане пред съдилищата на съответната държава до най-висшата възможна инстанция. По този начин първо се дава възможност на самата държава да предостави обезщетение за твърдяното нарушение на национално ниво.

Твърденията на жалбоподателя трябва да са свързани с едно или повече от

правата, определени в Конвенцията. Съдът не може да разглежда жалби, които се отнасят до нарушения на други права. Жалбите също така трябва да бъдат подадени пред Съда в шестмесечен срок от постановяване на последното съдебно решение по делото, което обикновено е решението на най-висшата инстанция в съответната държава. Жалбоподателят трябва лично да бъде пряко пострадал от нарушение на Конвенцията и трябва да е претърпял значителна вреда. Не трябва да се забравя, разбира се, че жалби могат да бъдат подавани само срещу една или повече държави-страни по Конвенцията, а не срещу друга държава или срещу физическо лице.

27 Може ли НПО или държава да участват в производството?

Да, неправителствена организация или държава могат да подават жалби. Също така може да им бъде разрешено от председателя на Съда да бъдат конституирани като трета страна в производството.

28 Какво е конституирана трета страна?

Председателят на Съда може да разреши на всяко лице, различно от жалбоподателя, или на друга държава-страна по Конвенцията, различна от държавата, срещу която е подадена жалбата, да встъпи в производството. Това се нарича конституиране на трета страна в производството. Въпросното лице или държава има право да представя писмени становища и да взема участие в открити съдебни заседания.

29 Може ли Съдът да назначава вещи лица и да изслуша свидетелски показания?

Да. По изключение Съдът може да реши да предприеме мерки за разследване, както и да пътува до някои държави с цел изясняване на фактите по дадено дело. Делегация от Съда може след това да изслуша свидетелски показания и да извърши разследване на място.

Понякога Съдът назначава вещи лица, например когато иска вещи лица лекари да извършат преглед на жалбоподателя в затвора.

30 Съдът провежда ли открити съдебни заседания?

Съдът по принцип има писмена процедура, но понякога решава да проведе открити съдебни заседания по някои специфични дела.

Заседанията се провеждат в сградата по правата на човека в Страсбург. Те са публични, освен ако не бъде решено друго от председателя на камарата или съответно на голямата камера. Обикновено е позволено пресата и обществеността да присъстват; те просто трябва да покажат на рецепцията своята служебна карта или документ за самоличност.

Всички съдебни дела се заснемат и излъчват на интернет страницата на Съда на същия ден от 14:30 (местно време).

31 Какво са предварителните възражения?

Предварителните възражения са аргументи, представени от ответното правителство в подкрепа на тяхното

твърдение, че делото не следва да бъде разглеждано по същество.

32 Какво е приятелско споразумение?

Приятелското споразумение е споразумение между страните, което слага край на производството, образувано по жалба. Когато засегнатите страни се съгласяват да разрешат спора си по този начин, резултатът обикновено е, че държавата плаща на жалбоподателя парична сума. След разглеждане на условията на приятелското споразумение, и освен ако не счете, че зачитането на правата на човека изисква продължаване на делото, Съдът заличава жалбата от списъка на делата.

Съдът винаги насърчава страните да постигнат приятелско споразумение. Ако не бъде постигнато споразумение, Съдът разглежда жалбата по същество.

33 Може ли Съдът да постанови временни мерки?

Когато Съдът получи една жалба, той може да реши, че държавата трябва да вземе някои мерки временно, докато делото се гледа. Обикновено става дума за искане държавата да се въздържа от извършване на нещо, например да не връща хора в държави, в които се твърди, че ще бъдат подложени на изтезания или смърт.

34 Публични ли са съвещанията на Съда?

Не, съвещанията на Съда са винаги тайни.

35 Държавите някога отказвали ли са да съдействат на Съда?

Има случаи, в които държавите пропускат или дори отказват да предоставят на Съда информация или документи, изискани във връзка с разглеждането на жалба.

В такива случаи Съдът може да отсъди срещу държавата по силата на член 38 от Конвенцията (задължаващ държавите да създадат на Съда всички необходими условия).

36 Колко дълго трае обикновено производството пред Съда?

Не е възможно да се посочи продължителността на производството пред Съда.

Съдът се стреми да разглежда делата в срок до три години от завеждането им, но разглеждането на някои дела може да отнеме по-дълго време, а на други – по-кратко.

Продължителността на производството пред Съда очевидно варира в зависимост от делото, състава, на който е разпределено, добросъвестността на страните при представяне на информация на Съда и много други фактори, като провеждането на открито заседание или отнасянето на делото в голямата камера.

Някои жалби могат да бъдат определени за спешни и да бъдат разгледани с приоритет, особено по дела, по които се твърди, че жалбоподателят е изправен пред непосредствена заплаха от физическо увреждане.

Решения на Съда

37 Каква е разликата между решение по допустимостта и решение по същество?

Първият вид решение обикновено се постановява от едноличен състав на Съда, комитет или камара на Съда. То засяга единствено допустимостта, а не основателността на жалбата. Обикновено, камарата разглежда допустимостта и основателността на жалбата по едно и също време; в този случай, тя постановява решение по същество.

38 Държавите обвързани ли са от решенията срещу тях?

Решенията за установяване на нарушения са обвързващи за съответните държави и те са задължени да ги изпълнят. Комитетът на министрите на Съвета на Европа следи за изпълнението на съдебните решения, особено за да се гарантира изплащането на сумите, присъдени от Съда на жалбоподателите като компенсация за вредите, които са претърпели.

39 Може ли решенията да бъдат обжалвани?

Решенията за недопустимост, както и решенията по същество, постановени от комитети или от голямата камара, са окончателни и не могат да бъдат обжалвани. Страните обаче имат три месеца след постановяване на решението на камарата, за да поискат отнасяне на делото в голямата камара за ново разглеждане. Исканията за отнасяне на делото в голямата камара

се разглеждат от състав съдии, който решава дали такова отнасяне е уместно, или не.

40 Как се привеждат в изпълнение решенията на Съда?

Когато Съдът е постановил решение, с което се установява нарушение, Съдът изпраща преписката на Комитета на министрите на Съвета на Европа, който я предоставя на съответната страна и на отдела, отговорен за изпълнението на съдебни решения, за да решат как решението трябва да бъде изпълнено и как да се предотвратят подобни нарушения на Конвенцията в бъдеще. Това води до вземането на общи мерки, по-специално изменения в законодателството, и индивидуални мерки, когато това е необходимо.

41 Какви са последиците на решение, с което се установява нарушение?

В случай на установено нарушение, съответната държава трябва да гарантира, че такива нарушения няма да се появят отново в бъдеще, в противен случай Съдът може да постанови нови решения срещу нея. В някои случаи държавата трябва да промени законодателството си, за да го приведе в съответствие с Конвенцията.

42 Какво е справедливо обезщетение?

Когато Съдът постанови решение срещу една държава и установи, че жалбоподателят е претърпял вреди, той присъжда на жалбоподателя справедливо обезщетение, тоест парична сума като компенсация за тази вреда.

Дейността на Съда

43 Колко дела са заведени пред Съда?

Съдът е жертва на собствения си успех: всяка година се подават над 50 000 нови жалби. Редовно отражението на някои решения на Съда, както и нарастващото признание на неговата работа сред гражданите на държавите-страни по Конвенцията, оказва значително влияние върху броя на делата, завеждани всяка година.

44 За кои права става дума в повечето дела?

От създаването на Съда в почти половината от решенията, установяващи нарушение, Съдът е установил нарушение на член 6 от Конвенцията относно справедливостта и продължителността на производството. В действителност 58% от нарушенията, установени от Съда, касаят или член 6 (право на справедлив съдебен процес), или член 1 от Протокол № 1 (защита на собствеността). Освен това, в около 11% от делата Съдът е установил сериозно нарушение на Конвенцията съгласно членове 2 и 3 от Конвенцията (право на живот и забрана на изтезанията и нечовешкото или унижително отношение).

45 Временните мерки наистина ли са ефективни?

Независимо от това, че държавите почти винаги изпълняват указанията на Съда относно временните мерки, не е изключено някои от тях да не предприемат нищо в изпълнение на

Комитетът на министрите гарантира, че всяка сума, присъдена в Съда, действително ще бъде изплатена на жалбоподателя.

46 Какво е пилотно дело?

През последните няколко години Съдът е разработил нова процедура, за да се справи с масовото подаване на жалби по сходни въпроси, известни още като „системни проблеми“ – т.е. тези, които възникват от несъответствие между националното законодателство и Конвенцията.

Затова Съдът неотдавна въведе процедура, която се състои в разглеждане на една или повече жалби от този вид, като същевременно разглеждането на поредица от подобни дела се отлага (с други думи се отсрочва). Когато постанови решението си по пилотното дело, Съдът призовава съответното правителство да приведе вътрешното законодателство в съответствие с Конвенцията и посочва общите мерки, които трябва да бъдат предприети. След това пристъпва към разрешаването на другите сходни дела.

47 Какво е особено мнение?

Съдиите могат да пожелаят да изготвят особено мнение по дело, в решаването на което са взели участие, и техните особени мнения ще бъдат приложени към решението. По принцип те обясняват защо са гласували заедно с мнозинството или, обратното, защо не са съгласни с мнозинството от съдиите.

Често задавани въпроси

искането на Съда. По отношение на тези държави е вероятно Съдът да установи, че са пропуснали да изпълнят задълженията си по член 34 (право на индивидуална жалба).

48 *Съдът занимава ли се с обществени въпроси?*

Съдът, разбира се, е призван да решава и проблеми, които не са били предвидими, когато Конвенцията е подписана през 1950 г. През последните 50 години Съдът се е произнасял по много обществени въпроси, като например: въпроси, свързани с абортите, подпомогнато самоубийство, претърсването на лица със събличане, домашното робство, правото да търсиш произхода си, възпрепятствано от възможността майките да раждат анонимно, носенето на ислямски забрадки в училищата и университетите, защитата на журналистическите източници, дискриминацията срещу ромите и проблемите на околната среда.

Бъдещето на Съда

49 *Какво е Протокол № 14?*

Протокол № 14, чиято цел е да се гарантира дългосрочната ефективност на Съда чрез оптимизиране на филтрирането и разглеждането на жалбите, предвижда по-специално нови съдебни състави, които да разглеждат най-лесните дела, нов критерий за допустимост (този на „значителната вреда,“) и удължаване на мандата на съдиите до девет години без възможност за преизбиране. Този протокол влезе в сила на 1 юни 2010 година.

50 *Какви са плановете за реформа?*

Независимо от приемането на Протокол №14 е отчетена необходимостта от по-нататъшна реформа на системата на Конвенцията и през ноември 2006 г. група от експерти, съставена от видни юристи, представи своя доклад на Комитета на министрите. Групата препоръчва, наред с други неща, създаването на нов съдебен механизъм за филтриране и изготвянето на Устав относно някои организационни елементи на функционирането на Съда, който би могло да се изменя по-лесно, в сравнение с процедурата за подписване на международни договори, приложима при изменение на Конвенцията.

Управителният комитет по правата на човека към Съвета на Европа в момента обсъжда различните предложения.

Юли 2012 година

Европейски съд по правата на човека

Отдел връзки с обществеността

Council of Europe

67075 Strasbourg cedex

France

www.echr.coe.int

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

www.echr.coe.int